

HÁROM
ORSZÁGOS NŐI
FEGYHÁZ.

KIVONAT

RÉSŐ ENSEL SÁNDOR

ÚTI NAPLÓJÁBÓL.

BUDAPEST.

SZERZŐ SAJÁTJA.

1887.

A Pesti Lloyd-társulat könyvnyomdája.

Előszó.

A. „Külhoni fogházak börtönrendszerei” című, 1865-ben megjelent művemben az osztrák, a délnémetországi, belgiumi és franciaországi fegy- és javítóintézeteket ismertettem meg.

Azidőben a „Politikai Hetilap”, 1866-ik évi 4-ik számában, kritikailag méltatta fentjelzett művemet, s kiemelte, hogy huszonöt évvel azelőtt, Bölöni Farkas Sándor észak amerikai úti jegyzeteiben megpendített börtönjavítás eszméje élénk benyomást keltett az akkori ifjabb nemzedékben.

Kölcsey egyik beszédjében szánalmas képet rajzol hazai börtönügyünkről s a közfigyelmet felhívta e kérdésben.

Utána Lukács, Szemere és báró Eötvös tették tanulmányuk beható tárgyává a börtönügy kérdéseit, úgy hogy az 1843-iki országgyűlés kész anyagot talált maga előtt a börtönügy reformálására nézve.

A magyar szabadságharcz azonban elsöpörte a törekvéseket s a beállott abszolutizmus korszakában a börtönügy megoldandó kérdései „ad acta” tétettek.

A „Pesti Napló” 1865-ik évi 16., 23., 63. stb. számaiban elszórtan megjelent s fennebbi művemben összegyűjtve kiadott ismertető cikkeim által a közvélemény figyelmére méltatta újból a hazai börtönügyet; megpendített eszméim egy szűkebb körben visszhangra találtak; a megvitatott kérdések közt az észlelt panaszok, bajok vagy visszásságoknak megszüntetésére vagy orvoslására újból akadtak szószólók.

Pulszky Ágost akkoriban azt jegyzé meg művemről, hogy az forrása volt a

megindult eszmeáramlatnak; hatása nagyobb, mint bármely terjedelmesebb tudományos munkának, mert az érdeklődést egy szunyadó politikai korszakban volt képes tette ébreszteni

Művem, mint Pest-Pilis-Solt t. e. megyék akkori tiszti ügyésze írtam, s ő császári és apostoli Királyi Felsége legfelső leiratával, mely a volt m. kir. helytartó-tanács útján 92,873/65. szám alatt közöltetett, azt kegyesen fogadni méltóztatott. Gróf Ráday Gedeon, a volt szegedi kormánybiztos pedig, művemet útmutató kézikönyv gyanánt használta.

Ezúttal az országos nőfegyházakat ismertetem meg. Köztük a híres bécs-neudorfít Ausztriában, a waldheimit Szászországban, s ezekkel összehasonlításképp hazánkból a Hontmegyében fekvő mária-nosztraít. Függelékkép közzéteszem a női fegyházak felügyelőinek szolgálati szabályzatát, annak illusztrá-

lására, hogy a fegyházak vezetésére a nők alkalmasak.

Közlöm – végül – a fegyencz-
óvó-egylet eszméjét s melegen ajánlom
a magyarországi összes nőegyesületek
szíves figyelmébe. Nézetem szerint a
börtönjavítás, ép úgy mint a testi és
szellemi nevelés, kormányintézkedések
által, sikeres eredménnyel alig mozdít-
ható elő.

Fegyenczóvó – egyletek nélkül –
mondja Pulszky*) – a javítás siker-
telen; ily egyleteknek alakulása nem
csak a rabok sorsának enyhítése és
erkölcsösítése miatt kívánatos, hanem
főleg azért, hogy az alsóbb osztályok-
kal való közvetlen érintkezés által, a
tanulatlan osztály a művelt osztály ére-
nyeit, szokásait s nemesebb hajlamait
sajátítsa el; az ily egyletek önzetlen
működésének legnagyobb áldása, a telje-
sített feladat arányában, erejében növek-

*) Lásd „Politikai Hetilap” 1866. 4-iki számát.

szik, mint a mágnesé, mely mennél többet vonz magához, annál nagyobb súlyt bír fölemelni.

Részemről azt hiszem, hogy a nemzeti congressusok segítik elő a börtönügyi tudomány vívmányainak elterjesztését. És hazánkra is eddig ezek szolgáltak üdvös befolyással. De 1881 végéig gondoskodás még nem volt arról, hogy szakférjaink közül azokra kiküldve lettek volna. Eddig nálunk az 1881. évben megindult fegyházi értesítő pótolta hézagot, de ez is megszűnván, szükséges gondoskodni arról, hogy börtönügyi egyletet alakítsunk, mint Németország, mely ez ügyet átölelje és fejlessze.

A „Magyar Igazságügy” című jogtudományi folyóirat 1884. október havi füzetében nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a börtönjavítás ügyében ez ideig alig történtek hathatós intézkedések.

Részemről ezen művecském végén közlöm mindazon cikkeimet, melyeket

a jogtudományi, közrendészeti folyóiratokban, úgy a fővárosi napi és vidéki heti lapokban közzétettem. Elősorolvák azokban a különböző rendszer szerinti fegy- és javító-házak leírásai, berendezései és ismertetvék azon törekvések, melyek a fegyházi reform terén eddig észlelhetők.

Óhajtom, hogy jelen művem közzétételével a börtönjavítás ügyének hasznot tehettem legyen!

Budapest, 1887. július 1.

R. E. S.

A börtönökről.

Már a világ teremtésekor Ádám, az első ember is követett el bűnt, melyért a paradicsomból száműzetett; már a X. parancsolat intette az embereket, hogy óvják magukat a bűn elkövetésétől. A bűnösöknek büntetését a társadalom kívánta meg; de minél fejlettebb lett a társadalom, annál kisebb térre szorul e szónak „bűnhődés” értelme, annál nagyobb kört hódítanak el belőle a megjavítás, az emberi jellemnek a megbánás által szelídebbé, érzékenyebbé tétele.

A pogány világban már voltak felállítva börtönök, melyek sötét földalatti üregek voltak, hol a bekerültek a sajnálat tárgyaivá lettek; maga a felvilágosodott Róma is ily földalatti bűzhödő üregekbe vetette foglyait, hol nedves, nyirkos helyen addig fetrengtek a szerencsétlenek, míg csak keresztre feszítés, megfojtás, lefejezés által meg nem szabadítottak embertelen helyzetüktől.*)

Sicília börtöneiről maradt leírás mondja,

*) A börtönügy történetéről irt a „Vasárnapi Újság» 1868-ik évben 505-ik lapján.

hogy az ide foglyul vetett fiákhöz még a szülőköt sem engedték be, s a napfénytől örökre elzárva, táptól és ruházattól eltiltva, éhséget, hideget tűrve, telt nap nap után a nyirkos odúban, mígnem az embertelen bánásmód elhozta a megszabadulás óráját.

Magában Parisban a szt. Lázár-féle fogház még a múlt század végén is úgy nézett ki, mint egy kőszekrény; ablakai kívülről vasrácsozattal voltak fődve, széles folyosói is oly sötétek valának, hogy ott folytonosan lámpák pislogtak; sötét udvarán nyikorgó talyigák állottak, melyeken a gullotinra szánt áldozatokat szállították.

A chileni fogházzal Szász Károlynak van egy szép költeménye, mely azt igen zordnak festi:

Kettős börtön: viz és falak,
Élő sír a hulláin alatt!

Mehetnénk az államok és országok börtöneinek ismertetésében tovább, hozhatnánk fel számtalan példát az ó- és középkorból, de pillantsunk vissza inkább a mi börtönrendszerünkre. Nálunk is szent István kora óta a jelen századig a börtönök földalatti üregekből állottak, melyeknek több várban és hatósági épületben még vannak maradványai. Még a XVII-ik században a csejtei vár úrnőjét Báthori Erzsébet Nádasdynét is, ki azzal

volt vádolva, hogy fiatal leányokat áldozott borzasztó hiúsága kielégítésére, hogy vérfürdőt vehessen, Thurzó nádor saját várába vetette mély tömlöczre.

E században mi is haladunk a korrallal, különösen az 1837-ik év óta, de börtöneink és fogházaink átalakításában főképp az 50-es években nyertünk Lipótváron, Illaván, Munkácson, Mária-Nosztrán, Vácson, Szamos-Újváron, Nagy-Enyeden oly javító házakat, melyek az európai államok egyéb börtöneivel a közös rendszert tekintve, egy niveaun állanak. Az alkotmányos időszak óta az újabb reformtörekvésektől várunk nagyobb eredményt.

A jelen korban csak China, mely magát szintén a műveltebb államok közzé sorozza, van annyira hátra, hogy mint báró Hübner Sándor „Séta a világ körül” című munkájában leírja, a rabok nehéz vasakat és lánczokat hordanak és hajczopfjaikkal összefűzve tétetnek ki szemlére stb.

A valóban művelt államok azonban a humanismus, a magasabb emberi tekintetek érvényesítése folytán tényleg mutatják amaz örvendetes haladást, mely e kor legszebb vonásai közé tartozik, s melynek igazolására adom úti naplóból a három országos női fegyház leírását.

I.

A neudorfi női fegyház és óvóintézet Bécs mellett.

Neudorf Bécestől pár órányi távolságra a déli-vasút vonala mellett fekszik; a csendes község végső részében patak mellett áll azon kolostor, mely egykor érseki nyári lak volt; most részben zárda, részben női fegyház. Az épület köröskörül kétemeletes; egyik hossza szárnya a zárdát, másik hosszú szárnya a fegyházat képezi, köztük az udvar s kert, a két szárnyépületet pedig folyosók kötik össze.

A kis patakon átmenve a zárda-ajtó elé érünk, hol Lázár-rendű szerzetesek fogadnak s kísérnek át a „Bon Pasteur” című kolostor női osztályába, hol a nyíló ajtón fehér kasmírba, s fekete fejkeszkenővel öltözött halvány apácza mint kulcsárnő jelenik meg s kérdi, mi járatban vagyunk? A bécsi államügyész ajánló levéllel látott el, melyet átadván, a levél elolvasására be lettem bocsátva s egy csigalépcsőn az emeleti váró-

terembe vezetve, hol vezetőm helyet mutatva, eltávozott.

A fegyházi váróterem egy csinos fehér szoba, szent képekkel; fele vasrácsal van elkülönítve s belső falazattal ellátva, úgy hogy a belépő annak csak egy nyilasán beszélhet a zárda- és fegyház főnöknőjével.

Mindenekelőtt a fegyház alsó részében találtuk a dolgozó termeket; három igen hosszú és széles terem, 60–70 személyre, mindegyikben teremőrök s tanítónőkként két zárdanő szerepel, kik az osztályozást jó, rász vagy középszerű minősítéssel veszik fel. Többnyire varrással, horgolással, harisnya-kötéssel stb. foglalkoztak, mely munkálatot a zárda-főnökség szerzi s adja el. Itt állapotdjunk meg, hogy az intézet állapotairól szólhassunk. Egy fegyencznő tartása itt naponkint és fejenként az államnak 42 krajczárjába kerül, ezért a fegyencz reggel 7 órakor levest, délben fél 12 órakor levest és vastagételt kap, ehhez egy font kenyeret, vasárnaponkint pedig 8 lat húst, azonkívül elláttatik intézeti rendes ruházzal, tiszta fekhellyel, mely szalmazsák, alsópokróc, lepedő, lepedővel bevont pokróc, paplan és tollasvankosokból áll; télen fűtést, világítást kap, egész időn át lelki s iskolai oktatást, munkára tanítást stb. – Nyáron 5,

télen 6 órakor van a fölkelés; midőn harangszóra fölkeltek a fegyencznők, nyugágyaikat hozzák rendbe, felöltöznek, megmosdanak és részben lelki oktatásra templomba, részben szellemi oktatásnyerésre iskolába mennek, s ott fél órát időzve, a munkatermeket foglalják el.

Van az intézetnek könyvtára is; ebből csak vasárnap kapnak könyvet kézhez, ellenben felolvasásban minden nap részesülnek. Az iskola-terem hosszú padokkal, lóczákkal s fekete táblával rendesen el van látva és a tanítói asztalon az „Irka” lapok tanúsítják, hogy a fegyencznők az írásban mily haladást tesznek!

Az első emeleten vannak a koródák; szintén nagy termek, tiszta ágyakkal, éjjeli szekrényekkel s ülőszékkel. Jól esett hallanom a főnőnk nyájas szavait a betegekhez, kik reszketve nyúltak keze után, hogy megcsókolhassák.

Mindenütt zárdanók tették a szolgálatot, mint rendes börtön- s kóroda-őrök, mely czélra felváltva Bécsből 22 nő szokott ide kirendelve lenni.

A második emeleten 6 alvó terem, a legszebb rendben, mindegyikhez külön félrehely. A hálótermek végeiben ablakok nyílnak mellékkamarákba, honnan zárdanók ügyelnek

az éji csend fentartására. A terem fűtést s olaj világítást kap.

E fegyházban 1–20 évre elítéltek helyeztetnek el; akkor (1864-ben) 120-an voltak, de elfér benne 200 fegyencznő is.

Midőn az elítéltet ide szállítják, az intézet fürdőhelyén megfürösztetik, hozott ruháját elveszik és intézeti ruhába öltöztetik. Mindenki egy intézeti nevet nyer, pl. Czeczília, Julia, stb. s ki a másikat felfedezi, elárulja, az fegyelmi büntetést kap. Minden újoncz pár napig elkülönítve tartatik, hogy lelkületét ki lehessen ismerni; legmegromlottabbak a városiak s a visszaesettek; leggyakoribb bűnök: a lopás, csalás, gyermekkitevés.

Földszint külön épült konyhában egy zárdanő, néhány fegyencznő segélyével főzött; a betegek daralevest és főtt szilvát kaptak, vagy olyast, mi orvosilag rendelve volt; az egészségesek kenyérlevest és egy tál főzeléket. Megnéztem a sütőházat is, ott épen egy zárdanő zsemléket dagasztott a betegeknek és ki volt már szakítva 160 kenyér.

Beléptünk végre a kertbe, ez mintegy 7 hold, úgy zöldséges vagy konyhakert, mint részben virágos kert, s ezt is a fegyencznők művelik. Kedves hatást gyakorolt reám kertészettel való foglalkozás; azon meg-

győződést szereztem, hogy e fegyházi kertek a fegyencznők erkölcsiségére is befolyással bírnak.

Egy börtönlátogató emberbarát megjegyzi, hogy ily női fegyházból egy meglepő szép színű, összhangzattal összeállított virágcsokrot kapott, mely tanúsítja, hogy a fegyencznők gondosan ápolják a rájuk bízott kertet, epedve várják azon időt, melyben a kerti munka kezdetét veszi, s mely idő alatt a legkevesebb kihágásokat szokták elkövetni. A fegyenczházak újabb sorban javító házak, pótolják azt s annyiban a mit és mennyiben a nevelés mulasztott.

II.

A waldheimi fegy- és javítóház.

Ha Drezdából Risába, s onnét vasúton Chemnitz felé utazunk, egy kellemes tájkép vonja magára figyel münket, s ez Waldheim, a kedves Zsopau partján, melynek magaslatáról kerített ódon kastély tekint alá, mely most a szász kormány országos javító fegyháza.

Egykor itt lovagvár állott, később kolostor, 1716 óta a falak börtönhelyiségekké idomítottak át. A kerített terjedelmes udvarban több emeletes épület és templom tűnik föl.

Lépjünk be! A bemenetnél őr áll élénk, s vezet a kapushoz, ez szándékunkat kitudva, az igazgatóhoz kísértet, kinek lakásához kellemes, kertté alakított udvaron keresztül jutunk.

Az igazgatósági iroda felett egy fekete táblán e sorok állanak: Fegyházi létszám 954, ebből 798 férfi, 156 nő fegyencz. – Tehát 46 egyén híján, ezer szerencsétlen embertárs fogháza az, melybe beléptünk. A szám naponta változik.

Míg az igazgatóhoz bejuthatunk, nézzük az udvaron járkáló fegyenczeket; a férfiak öltözete kék-sárga vonalos posztó-zubony és nadrág, a nőké a szomszéd külön falazott udvarban ugyanoly színezetű szoknya. Sétajokat végzik a szerencsétlenek; némelyek párosán, mások egyedül ballagnak bizonyos távolságra egymástól. A párosán haladókat ha tekintjük, mellükön feltűnik egy I római fekete szám, a többi egyes ballagó mellén II és III római fekete szám látható. Soknak nyakán fehér gallér díszlik, mások karján feltűnik az egyszeres vagy kétszeres sárga karkötélék s a nőknél a derékről lánczon lecsüggő kis sima tőke! Micsoda jelek ezek? kérjük magunkban, s mivel meg nem fejthetjük, fennszóval is ismételjük a felügyelőkhöz, a kik megfejtik a talányt. Itt erkölcsi magaviselet szerint osztályoztatnak a fegyenczek; 3 osztály van: I., II., III. jellel, melyet minden fegyencz érdeme szerint mellén a ruházatra varrva hord. Minden újból érkező a II-ik osztályba vétetik fel; s innét magaviselete által vagy felküzdí magát az I-ső osztályba, vagy besorozzák a III-ikba. Az I-ső osztályú jogai közé tartozik, hogy séta alkalomával párt vehet maga mellé osztályából s vele társaloghat, míg a II-ik, III-ik osztály

egyenkint s hallgatás terhe mellett végzi úgy sétáját, mint napi teendőit is; a III. osztály még azon jótékonyágban sem részesül, hogy keresményéből jobb táplálkozásra valamit fordíthasson, és a kik fegyelmi büntetésben részesülnek, karjukon viselik a sárga köteleket; a nők e mellett deréklánczon csüggő tőkét is hordanak.

Az igazgatóság mind a férfi-, mind a női fegyházat bemutatván, lássuk az utóbbit. A két fegyházat egymástól, miként érintettük, vastag és magas kőfalazat választja el. A női fegyházban első látvány a földszinti konyha. Itt 12 üstkazán vas oroszlán lábaira van helyezve, minden 2 kazán közt van egy sziszegő kígyófejű cső, melyet ha jobbra fordítunk a jobb, ha balra fordítunk, a bal kazánba önti friss víztartalmát, ellenben a közepén csendesesen mint cerberus áll. A kazánok kettősek, úgy hogy az oldalcsavarok megnyomásával a gőz, melylyel a fűtés történik, a kettős lemez közé fűródván, pár percz alatt felforrallja a vizet és gyorsan főzi az eleséget. Igen jeles készlet az okból, hogy a leglustább főzőnét is kisegíti, és nem ismer oly főzeléket, melyet el ne tudna puhítani. A világítás úgy itt, mint az egész épületben gázcsöveken át légszeszvilágítás. – A konyhaedények kristály-

tiszták; az evőeszközök úgy készítvék, hogy egyik fele az eszköznek kanál, másik fele villa; késre nincs szükség, mert a minnek metélve kell lenni, metélve osztatik fel a fegyenczeknek.

A nők közül mintegy 12 a konyhán foglalkozott; tisztították a burgonyát, melyet ma az egészségesek kaptak. Mások a kenyérrészletek felszelésével foglalkoztak; – a kenyér itt kétféle, barnább s fehérebb, a mint azt a jobb fogúak vagy fogatlanok kapják.

A konyhából a kihallgató-terembe léptünk; kívül a csarnokban állottak a felügyelőnőktől bejelentett fegyelmi hibába esettek. Ezek bejelentési sorrend szerint léptek be az igazgatóhoz, ki mindenekelőtt megolvassván a feljelentést, atyailag szólítja meg a kihágót, s inté töredelmes vallomásra. Egyik a munkateremből vásznat, másik selyempamutot, tüt, ételmi szert s efélét sajátított el, vagy a hallgatás törvényét szegte meg, vagy nem végzé be az előszabott munkát, s mint hanyag jelentetett fel. Legérzékenyebb büntetés itt, midőn az I. osztályból II-ik-, vagy innét III-ik osztályba tétetik a fegyelmi bűnös, avagy ételvonást kell szenvednie. Láttunk panaszkodó feleket is, kik a munkáltatást maguk részére könnyíttetni óhajták; kifogásuk

az volt, hogy eme vagy ama kiosztott munkát nem szokták meg, és midőn ezeket az igazgató atyailag inté, hogy a kiosztott munkát azon vidékre nézve, melyből valók, hasznos és czélszerti lesz; annak elsajátításával új élelmi forrást nyithatnak, nyugodtan távoztak el. Itt a waldheimi fegyházban Hesse drezdai kereskedő 4 garas napi díjazással (egy garas 5 o. kr.) 85 nőt foglalkoztat hímzéssel, kik a legszebb szőnyegeket, vadásztáskákat, vánkókat, térítőket és kisebb czikkeket hímeznek. Azokat, kik e fegyházból mint ügyes hímzők kiszabadulnak, meiseni telepén foglalkoztatja, hol jelenleg is 70 volt fegyencznő foglalkozott, és tekinti a helyet fegyencz-óvóegy létnék.

Egy rabnő, ki elbocsátandó volt, 16 tallérnyi keresményéből az intézettől 5 tallér erejéig vásárolt kész polgári öltönyt, melybe öltözködve alig volt felismerhető. Itt arról is van gondoskodva, hogy az elbocsátott tisztas ruházatot nyerjen.

A női iskolába nyitva, a táblán hangjegyet találtunk; a nők ének- s harmonikáját vettek.

Virágot, képeket tartani csak a jobb felettieknek engedtetik meg. A fürdésnek, mosdásnak annyira barátjai a szászok, hogy

nemcsak reggel, de délben, ebéd s lefekvés előtt is, a tisztaság kedvéért a fegyenczeknek a mosdókonyhában mosakodniok kell; kik festékes munkát végeznek meleg, a többiek hideg vízzel mosdanak.

A jó táp, a helyesen kiosztott munkálat, az erkölcsiség fentartása oly jó színben tartja itt a fegyencznőket, hogy évekkal látszanak fiatalabbaknak, mint a mily idősek.

A bérlők munkatanítónői azon igyekeznek, hogy a fegyenczek minden munkát alaposan tanuljanak meg; és nem büntetéssel, hanem jutalommal serkentik a szorgalomra, ügyességre tanonczaikat.*)

*) Ezen szászországi orsz. fegy- és javító-intézet munkáltatásáról bővebben írtam a „Fegyházi reform” című szakmunkám II-ik füzetében a (70. egész 75-ik lapon). Ugyanezen országban dívó tápozási rendszerről körülményes leírását adtam előbb nevezett munkám I ső füzetében a 4–10-ik lapon.

Ezen női fegyházzról írtam a „Nefelejts” című szépirodalmi lapban (1868-ik évi 30-ik számában). Úgy a „Themis” 1872-ik évi 17-ik számában.

A hallgató rendszerről, mely ezen javító intézetnek alapfeltételeit képezi, írtam a „Pesti Napló” 1865-ik évi 85-ik számában.

III. A mária-nosztrai női fenytő- és javító- intézet Hontvármegyében.*)

Midőn a bécs-neudorfi, waldheimi és egyéb női javítóintézeteket megszemléltem és tapasztalataimat gyűjtöttem, elhatároztam magamban, a még élénk emlékemben élő képletekkel, ezen hazai fegyenczházunkat is megtekinteni s összehasonlítást tenni. Az engedélyt a nagyméltóságú helytartó-tanáctól kinyerve, Vác, Verőcze s Nagy-Marosnak tartva, regényes hegyeken át siettem dr. Vünsch és Tauffer Emil barátim, úgy Nyitránszky szolgabíróval a kitűzött helyre, mely erdős hegyek közt a Sághegy katlanjába esik.

A magas hegyeken át, melyek némelyikét örömmel lépdeltem kasul, egy kis hegyi kápolna adta az iránytűt merre-fordulásunknak, s naplementével Vácztól 3 ¹/₂ óra alatt

*) Közöltem a „Sürgöny” 1866. évi 110. száma és „Themis” 1874. évi 28. számában újabb adatokkal.

czélunknál voltunk A szláv népség épen a templomban ájtatoskodott; kihangzott énekük, s a kedves orgona hangja minket is bevont az újon díszített, gazdagon aranyozott, fegyházhoz csatolt, ennek udvarában lévő, magas szép, egykor a Pálosok által bírt templomba. E kéttornyú templom hajdan sánczokkal volt körülvéve j mellette a monostort, most fegyház, I. Lajos király, ki benne gyakran mulatott, építtette s oly tágas volt, hogy sokszor 300 szerzetes lakott itt, kik a mohácsi csata után szolgálk s jobbágyaikkal Visegrádra mentek, a szent korona őrzésére. A törökök elpusztíták Mária-Nosztrát és Széchenyi György építtette újra fel, s a Pálosok novitiatust tartának itt. 1809-ben itt volt a felkelő sereg tábori kórháza s ezt 1836-ban emlékkő örökíté meg.

Széchenyi György 1685-ben lépén esztergomi érsekségre, nagy jóltevője volt az istenes és iskolai szerzeményeknek, melyeknek felállítására és fentartására ötödfél millió forintnál többet költött. Egy század múlva II. József császár alatt az ide kiküldött cs. biztos ez egyházra vonatkozó irományokat a szabad térségre hordatva, égettette el.

Térjünk a fegyházba, melyet vasárnap délelőtti órákban tekintettünk meg. Ez két-

emeletes épület, nagy négyszegű udvarral, melyet 3 oldalról az épületek, negyedik oldalról a kertre lefelé erős falazat kerítenek. Az előudvarba nyíló részét a zárdanők, a hátsó épületet a fegyencznők lakják. A külső kerítésnél az őrségnek van laktanyája, melybe az igazgatási épületekből sodronyvezetékekkel ellátott csengetyűvel jelzenek.

A barátságos községi plébános K r o t k i József úr volt szíves kalauzolni bennünket, egy csendítésre a főajtón a zárdanőbéli kapusnő kinyitá az ajtót, mi némán meghajtottuk magunkat, s balra az első szobában fogadtattunk el Dominika titkárnő, mint a távollévő, igen erélyesnek leírt főnöknő, Wagner Paulina helyettese, s Leopoldina helyettes titkárnő által. Ők az irgalmasok szeretéből valók, szürke ruházatot viselnek, fehér vászon főkötő-kalappal.

De vessük pillantásunkat célunk tárgyaira: Az elfogadó szobában üvegfedeles szekrényekbe látjuk kiteve a kézi munkákat, melyek e fegyházban megrendelés folytán vagy eladásra készültek; csinosan varrt ingek, hímzések, horgolások, kötések s nem drága áron. A falazaton az ajtóval szemben ily felirat van: „Wahrlich ich sage Euch, dass die Menschen über ein jedes unnützes Wort,

das sie reden, am Tage des Gerichtes Rechen-
schaft geben müssen.” (Math. XII. 36.) Egy
oldalfalon lógott a napirend, mely szerint a
felkelési idő 5 órakor, szt. mise 6 órakor,
reggelizés 7 órakor, s azután a dolog imád-
kozással történik. Délben 12 órakor van
az étkezés, 1–2 óra között a séta, nyáron
kivételkép még este $\frac{1}{2}$ 7– $\frac{1}{2}$ 8 között a máso-
dik séta, mely alkalommal a fegyencznők a
négyszegű udvaron párosán s zárdanő öreik
velük szemben járnak fel s alá.

A kapu alatti elfogadó, illetőleg munka-
kiállítási szobával szemben van a beszélgetési
hely (parloire), mely rácsos, s kívül a láto-
gatott fegyencz, belől a látogató foglalnak
helyet. Kézcsók s kézszorítások itt nem enged-
tetnek meg, mint pl. Neudorfban, hol a
fegyencznő a zárdanő kezét megcsókolhatja;
itt a szerzetesnők alázatossága azon ok, mely
nem engedheti meg, hogy kezeiket kézcsókkal
illessék.

A folyosók, melyeken keresztülvezettet-
tünk, s melyek példás tiszták voltak, szélesek,
fehérre meszelvek, külre vastag falazattal vol-
tak ellátva, alól tenyérszerű magásra szürkén
olajfestékkel bevonva, hogy a padlózat síká-
rolása és seprés stb. alkalmaival csatragot
ne kapjon. Minden folyosón egy tábla, szent

mondatokkal, pl. Jakab IV. 7. Psalm. XXXI. 5. Lukács XV. 18. idézve. – A mondatok alkalmiak, pl. „Szabadíts ki engem a tőrből” stb.

A fegyencznők itt nemzetiség szerint vannak felosztva; a legelső oszlopszatos terem, melybe benyitottunk, a „magyar szoba” volt; a kék fegyöltözetbe öltözött nők belépésünkkor asztalaik mellől padjaikról felemelkedve, e szavakkal fogadtak: Dicsértessék a Jézus Krisztus! A teremőrnő itt is egy zárda-nő volt, kit „testvér”-nek címeznék. Ez a kályha mellett emelvényes kerített helyen foglal helyet és ügyel viseletükre, oktatja munkára s dolgoztatja őket imádkozás mellett. A terem egészséges, pompás kilátással az erdős hegyekre. E teremben a munkás fegyencznők asztalai s nem ülőszékeik látvák el fiókkal; e fiókban tartják evő-, dolgozó s egyéb szereiket, úgy könyvecskéiket. Azt találtuk, hogy többnyire szent olvasmányú könyvekkel látvák el, holott apró erkölcsös elbeszélések, beszélek szívvidámítólag hatnának e nőkre. Kiléptünkkor e szavakat mondták: Köszönjük a látogatást. – A német-szláv terem hasonló éhez, s minden teremben a jobbviséletű rabok lesznek szobafelügyelők; ezek éjjel az alvó szobákban beszélgetőket és

zajcsinálókat különbeni fegyelmi büntetés mellett bejelenteni tartoznak.

Akkoriban e fegyintézetben (ápril 29.) nem volt több 258 fegyencznőnél, a létszám 600-ra van. A fegyencznők között voltak gyermekek is, ezek külön szobában tartatnak, hol csinos ringák vannak: a nagyobbak felügyelet alatt járnak kelnek.

Hol most az egyszerű, de csinos r. k. imaház van, az egykor a Pálosok refectoriuma volt; itt étkeztek Mátyás király kedves papjai. Az egyház gazdagon el van látva szertartásos öltönyökkel. A református imola egy egyszerű festett szoba, szószékkel.

Van itt szövő, fonó-szoba is csinos rokkákkal, a paraszt- fegyencznők ez előbbi kedvenc foglalkozásukat is élvezhetik, s visszaemlékezhetnek a fonókákra; van czipész-műhely is, mosóházak, mángorló szobák stb.

A hálószobák felette csinosak; az úgynevezett rabkereveten, fejnél, egy vánkos hosszúságú faládika emelkedik ki, melybe egyet s mást tehetnek, rajta négyszegű magas szalmazsák, felette lepedő, kék pokrócz, egy vánkos; minden ágy számozott, s a melyik el van foglalva, azon alól a fegyencznő neve is egyik kis táblán írva, pl. a 176-ik ágyon „Motika Katalin” – és a mi meglepő, a mi

helyes, ildomos egy ily alvó teremben ... az ... a szükségtevő hely, ez nem egy sarokba oda kitett ürítő csőbőr, hanem egy gömbölyded, csinos körfüggönnyel ellátott rejtike, mely a szeméret, az illetet a javítóházban is követeli. A dolgozó szobáknál e célra mellékkamarák vannak. A szobák tisztaságára fegyencznőkből szervezett szobaleányok ügyelnek, s ez a tisztaság meglepő!

A fürdő-helyiség több oly külön csinos kabinetekből áll, mint a gőzfürdő helyiségeinél tapasztaljuk; az egyes kamarákban fényezett bádog-kád van, melybe csövek s csapokon jó a meleg s hideg víz, s foly rejtjén alá. Ez a fürdőhelyiség a külföld fegyházai fürdőhelyiségeit, melyeket eddig leírtam, *) felülhaladja czélszerűsége s tisztaságára. A fürdést éven át háromszor élvezhetik a fegyencznők.

A konyhában nyugodt arcú asszonyok hámozták a burgonyát, melyet 4 lat hús és salátával fognak vasárnapi ebédnek elkölteni. Az étlap így áll hetenkint: vasárnap: rizsleves, 4 lat főtt hús, saláta s burgonyával; hétfőn: májleves s fehérrépa; kedden: rántott leves s 3 gombóc szalonna kövérevel; szerdán: daraleves savanyú burgonyával; csütörtökön:

*) Lásd „Külhoni fogházak börtönrendszerei”.

leves s káposzta; péntek: mint kedd; szombaton: kása, vagy más, és pedig úgy a leves, mint a vastag-étel külön egy-egy személyre nagy meszelylyel méretik ki.

Egy-egy fegyencznő tartása itt az államnak 41½ krba kerül, melyért az teljes ellátást s ruházatot nyer. Mi a bevétel s a kiadás? e részben hivatalos kimutatásokat nem kaptunk.

Itt is van tisztítógép, közel a gőzgéphez, a belépők megtisztítására, melynél egy férfigépész használtatik, ez a délelőtti teendője; délután örséget képez a fegyházon kívül; ezen gépész egy zárdanő jelenlétében végzi a rabnő bilincselése körül teendőjét és havi fizetése 21 frt 50 krajczár.

Van javító, illetőleg fegyelmi fogda a föld mélyében 9 kamarával, melyek egész s fél-sötétek; akkor üresek voltak.

A gyümölcsös kamra alma, szilva s efélével szép rendben volt; a lisztes- és éléskamrában tetszett az, hogy a nagymennyiségű liszt egyes szakaszokban szépen fellapátolva volt. A munkaanyag-raktár igen gazdagon volt ellátva, egész kis bolt vegyes portékával!

Azon teremben, melyből egy ablakon át a községi egyházba nézhetni be, vannak letéve a művirág-készítmények, egész leander-, rózsas-, s egyéb bokrok.

A titkári szoba kitűnő, itt vannak a felvételi, iktató-, napló- stb. könyvek, melyeket a szépírású, ügyes titkárnő vezet. A fegyencznők levelei is itt voltak lepecsételve szétküldésre; minden fegyencznek szabad negyedévenként hazájába levelezni. Itt láttam a könyvtárt is, mely nem nagy és többnyire ima- s ájtatos könyvekből áll.

E fegyházra 24 zárdanó ügyel fel, kik folyosón, termekben, konyha, raktár, kert s más helyeken őrködnek.

A fegyencznők nagy része gyermekgyilkolásért van fogva, így van ez egész Európában; a törvénytelen születéseket illetőleg melyik helyet foglalja el hazánk, az a statistika dolga.

A munkás fegyencznőknek osztatik ki egy követelési kis könyv, melybe bejő, hogy mit hozott magával az intézetbe, s mit szerzett hozzá bűnhődése ideje alatt, munkabér s jutalomdíjban. Ez a kis könyv 8 lapból áll. Elbocsátásakor ily bizonyítványt nyer: „Hogy N. N. fegyencznő mai kelet alatt e helyütt valóban 186.-ig bezárólag éllemelve átadatott és átvétetett, ezennel bizonyítja az alájegyzett. Fenyítő s javítóintézet M-Nosztrán 186.. hó ... Némelyek jobb viselete s szorgalma is kiemeltetik, hogy helyet, alkalmazást hama-

rább nyerhessenek. Szegényebb sorsú fegyencznők némi pótlásban is részesülnek kiszabadulásukkor.

A lelkész úr teendője, hogy a fegyencznőkkel elismertesse hibájukat, azért csak önkéntes gyónás használtatik. A legdurvább fegyencznők is megindulnak a lelkész e kérdésére: „Van-e anyád?” Pl. egy gyermekgyilkoshoz intézett e szavak: Érezted azon életet, melynek első szikrája szíved alatt lobbant fel? Láttál ragadozó állatot, melyben vad dühösség lakik, mégis – habár mindenkivel harcban él, kölykei mellett saját életét áldozza fel. Ilyféle szavak megindítják a fegyencznőt, mert keblébe mindenkinek van a természettől érzés vésvé. Az érzet megdöbbeneti a bűnöst, ébred, s ily lelki szavak után töredelmesen gyón, s ha ezt tette, javulásának adja jelét, melyre önmaga siet megutálni a bűnt!

Előre értesítettvén, hogy a fegyenczház mellett zöldséges és virágos kertek is vannak, melyek a fegyencznők által műveltetnek, ide is lementünk D. és L. zárdahölgyek kíséretében. Itt a több holdakra menő kertben az 1–5 éves jobb viseletű, falusi kertészséget értő, elítélt fegyencznők kedvezménykép dolgozhatnak heti 16 kr. jutalékért. Itt epedve várják

a kerti idényt, s mint a neudorfí női fegyház leírásánál is érintettem, ez időben a legkevesebb fegyelmi kihágások követtetnek el. E kertben mindnyájan jól éreztük magunkat, tartózkodás nélkül tettük kérdéseinket és szabadon kaptuk reá a feleleteket. A természet körében kérdeztük, hogy itt az észszerű gondos nevelés képes-e megadni azt a letartóztatottnak, mit tőle a természet megtagadott? Azon hiszemben vagyok, hogy el kell ismernie bármily scepticus vagy realistáknak, hogy e zárdanők hatalmas és megbecsülhetlen üdvös befolyással vannak a kezükre bízott fegyenczekre; vezetőink társalgásából kivettem, hogy ők a szívet nemesítik, az ész és értelmi tehetséget, jellemet fejlesztik, idomítják: az ő fegyházuk egész nevelő-intézet.

Igen sajnálom, hogy a munkáltatást az ünnep miatt nem láttam; a munka-kedvelés kifejtése biztosíték a fegyencz javulása és erkölcsi nemesülésére; hogy a serény munkálódás megkedveltessék, kis gondoskodás is szükséges, hogy egyes fegyenczok egyéniségeinek a reájuk bízott munka megfelelő legyen, s alkalmas arra, miszerint őket munka- és szerzőképesekké, mellette munkakedvelőkké tegyék.

Mária-Nostrán, ha lett volna a fegyházban úgynevezett „Látogató könyv”, mint ez a külhoni nevezetesebb fegyházakban szokás, úgy az „Észrevételek” rovatába írtam volna be e sorokat, melyeket most „Nem látogatók” részére azzal teszek közé, hogy Mária-Nostrát a szakférfiak ne mulaszták el megnézni.*)

A fegyház körüli pompás hegyeken a légszívás is oly éltető, hogy önkénytelenül is Heine e sorai jutnak eszünkbe:

„Auf die Berge will ich steigen,
 Wo die frommen Hütten stehen,
 Wo die Brust sich frei erschliesst
 Und die freien Lüfte wehen!”

*) A külhoni nevezetesebb fogházakat ezek látogatják évenként. A genti fogházzól írja az útikönyv: „Der Andrang zur Besichtigung ist so bedeutend, dass ausser Aerzten, Juristen, jeder Andere nur mit Erlaubniss des Justizministers zu Brüssel Eintritt erhält.” – Mária-Nostra is megérdemelne ily figyelmet!

A fegyházi főfelügyelők teendőiről.

Hajdan a fegyházakban a nők a férfiakkal közös börtönökben együtt tartattak, később elkülönítették, de mindkét nem sokáig férfi-felügyelők alatt hagyatott. A reformtörekvések odavitték újabban a dolgot, hogy a felügyelet is nőkre lett átruházva.

Lássuk a főfelügyelők teendőit:

köteles a szolgálati szabályokat megtartani és az alárendelt felügyelőkkel is pontosan megtartatni;

az intézetben a rendre és tisztaságra felügyelni;

a fegyencznők beszolgáltatásánál és elbocsátásánál, betegségi eseteknél, haláleseteknél, nemkülönböztetve alkalmazott fenyítékek végrehajtásánál az illető felügyelőnek eljárására figyelni;

a napirendet jó eleve kiosztani;

felügyelni, hogy az étkezés, az ezt megelőző ájtatoskodás, a munka megkezdése és abbahagyása, a fegyencznők elzáratása és kibocsátása mindenkor a meghatározott időben és módon történjék;

a munkaerőt ő rendeli ki;

az intézetben körszemlét tart; megjele-
nését naplóba igtatja;

felügyelők jelentéseit meghallgatja;

az igazgatóságnak jelentést tesz és at-
tól vesz;

meggyőződést szerez arról, hogy a fel-
ügyelők állomásaikon vannak-e? kötele-
ségeiket végzik-e?

leltár mellett kezeli úgy az intézet vagy-
nát, mint a fegyencznőknek magukkal hozott
ruházatát és értékeit;

a ruharaktárat időközönként szellőztetni
és a tárgyakat a romlástól megóvni köteles;

gondoskodik a fegyencznők ruházatáról,
melyek tekintetében előforduló károsításokért
személyével és vagyonával felelős.

Bővebben irtam a főfelügyelők teen-
dőiről a „Közrendészeti Lapok” 1874-ik évi
24–29-ik számaiban.

Óhajunk az, hogy hazánkban úgy mint
az külföldön van, a felügyelők kiképzésére
intézet állíttassék fel, esetleg a képezdékben
oly tanszékek létesíttessenek, hol a fegyházi
szolgálat elméleti része adatnék elő és a
míveltebb osztályból lépnének be az előkészítő
szolgálatra az ekkép kiképzett nők.

A luneburgi képezdéről írtam a „Közren-
dészeti Lapok” 1874. évi 35–37-ik számaiban.

A fegyház látogatásáról.

A fegyencz-látogatások nagy befolyással vannak azok javítására és itt nem a hivatalos személyeket, hanem az ügy iránt érdeklődőket értjük. E látogatások nemcsak időt, hanem – testi és szellemi erőt igényelvén, a látogatók buzdítására a hatóságok és egyletek iparkodjanak közreműködni.

A cél elérése végett bizonyos rendszerre van szükség. Főelv, hogy a látogatók minden hivatalos színezettől menten szorosan szellemi működésük körén belül foglaljanak álláspontot, a fegyenczek irányában védői szerepet viselvén, ha azokra káros hatás hiányt észlelnek, ennek eltávolítása végett lépéseket az illető helyen tegyenek, anélkül, hogy a fegyház hivatalnokaival összeütközésbe jöjjenek.

Főtörekvés legyen üdvös befolyást gyakorolni a fegyenczekre, kik a legjobb tanítók arra nézve, hogy ily látogatások alkalmával irányukba milyen viselet tanúsíttassék.

Az elméleti szabályok eddig következők:

Az első látogatás alkalmával nem szabad a fegyenczet kérdésekkel ostromolni és őt kíváncsiság tárgyául tekinteni, mert a folytonos kérdések a fegyenczet zárkózottá és hallgataggá teszik.

Nem szükséges folyton a vallásról beszélni, mert az lelkészi teendő és mástól, ha jön ily oktatás, unalmassá válhatik. A magára hagyott fegyencz önkénytelenül is saját hibájával foglalkozik és, hogy kétségbe ne essen, könnyítésre van szüksége, melyet vele való eszélyes társalgással nyújthatni.

A fegyenczeknél egyenlő eljárást nem lehet követni, mert azok sajátos érzés és véralkattal, úgy jellemmel és büszkeséggel bírnak, miért különös bánásmódot igényelnek.

A javítási művelet kezdetén kerülni kell a gyakori és hosszabb látogatásokat. De, mert a művet nemcsak megkezdeni, hanem folytatni és bevégezni is kell, szükség oda törekednünk, hogy a látogatások alkalmával ne mindig a látogató ostromolja kérdésekkel a fegyenczet, hanem ügyeljünk arra, hogy az is beszédbe eredjen és figyelemmel kísérjük kedélynyilvánulásának legcsekélyebb jeleit is.

Nem szabad szenvedélyeiknek leküzdésére működve egyszerre sokat követelni, nehogy a gyorsan oltott tűzben visszamaradjon égő szikra, mely benne az előbbinél nagyobb tüzet is gerjeszhetne.

Ha a fegyencz a látogatótól tanácsot kérne és olyat magától kielégítőleg adni nem tudna, bírjon annyi szerénység és bátorsággal, határozatlanságát inkább bevallani, mint talán hiúságból rász vagy ki nem elégitő tanácsot adni.

Ha a fegyencz valamely vétsége miatt intést vagy szemrehányást érdemel, nem tanácsos azt sok szóval tenni, mert az boszússá és türelmetlenné tehetné és elrontaná azt a hatást, melyet rövid és velős szavakban ki lehet fejezni.

Távozás alkalmával tanácsos a fegyenczhez valamely rövid, könnyen megtartható végszót intézni: „A lelkiismeret a legfőbb ítélőszék.” „Isten megbocsát a megtérőknek.” „A munka a kedélyt megnyugtatja.” „A jövő mindent jóvá tehet” stb. Ily rövid mondat felett a visszamaradt fegyencz elemélkedik, gondolatai önkénytelenül elhibázott életére, elkövetett bűneire térnek és a bűnös magába száll.

A fegyencz3v3 egyletr3l.

Hazánkban a n3egyletek minden irányban iparkodtak kiterjeszteni figyelm3ket emberbarátias intézmények létesítésére, csak a fegyencz3v3 egyletek alapításáról feledkeztek meg.

Ily egylet alakítását már 1866-ik évben hoztam indítványba (lásd: „Jogtudományi Hetilap” azon évi 39. számát), de akkor még politikai és törvénykezési viszonyaink rendezetlenek lévén; a felhívás sikertelen maradt; újabban a rabsegélyz3 egyletek iparkodnak e hiányt pótolni.

A fegyenczek szabadulásuk esetén, mondja dr. Varrentrop Gy3rgy, kell, hogy segítse legyenek, nehogy ennek hiányában új b3ntettek elkövetésére legyenek kényszerítve. A fegyenczek rendszeres javítási m3vére az 3v3egyletek nyomják rá a tökéletesség bélyegét. A gondoskodás által meg van könnyítve az elbocsátottnak a világba lépés és 3 a kényszerült tántorgástól megóvatik. Eleinte a

kormányok gondoskodtak egyes jóakarátú emberbarátok összehozása által ily társulatok alakításáról.

De itt az idő, hogy a kormány kezéből kivéve, magánjellegűvé tegyünk.

Miért kell a fegyházból szabadulónak nagyobb pártfogás? Felelet: A hosszú idő óta a világtól elidegenítve, egyedül magára hagyatva, a fegyházból kilépő fegyencz új munkakört kénytelen keresni, melyet ha ismeretlen, abban senki sem segít, ha felismerik, úgy kerülnek és elutasítják. Ily körülmények között becsületes embernek is nem könnyű a nehézségeket legyőzni, a szabaddá lett fegyencz-nél pedig, kinek lelkülete még nem vert erős gyökeret, ily viharoknál ritka szerencse és bátorság kell, hogy a becsület útján megmaradni képes legyen.

Két évtized után ismétlem, hogy én is lelkem mélyéből óhajtom a fegyencz-óvó egyletek alakítását és egyelőre a nőkre és az erkölcsileg elhanyagolt gyermekekre vonatkozólag. Mert ezek, midőn a börtön falait elhagyják, kétszeresen jutnak oly állapotba, mely kétségbeejtőbb a fogság állapotjánál, kivált ha vagyonuk nincs és jövedelemforrásra nem számíthatnak, akkor feltétlenül kényszerítvők szorongatott helyzetükből újabb tény

elkövetése által menekülni. És szinte visszavágynak az elhagyott falak közé, hol még tegnap élelemmel, ruházattal el voltak látva, idejüket pedig munkával, olvasmányokkal hasznosan tölthették el. S nem kellett aggódniok, hogy betegségek esetén lesz-e majd ápolójok.

Az ily gondolkozó előtt hiába nyitjuk meg a börtön ajtaját és hirdetjük a szabadulás órájának megérkezését, hiába fogadtatjuk meg vele, hogy becsületes útra tér s azon fog haladni, mert ebbéli törekvése hajótörést szenved az őt elítélő közvélemény falán és a társadalom előtt, melybe benne mindig a megbélyegzett egyént látja.

Hogy az ilyenek szerencsétlenek vagy visszaesők (relapsi) ne legyenek és a törvény erejét, melyet becsülniök és félniök kellene, nevetséges békóknak ne tekintsék, kell, hogy igyekezzünk óvóegyletek felállításával az ily következményeknek elejét venni.

Nem kell ennek hasznosságát bizonyítani, mert ha nézzük a badeni nagyhercezség, a belga és württembergi királyságok által szolgáltatott példákat, melyek egész hálózattá csoportosították az ily egyleteket, be kell ismerünk, hogy azok a legellenkezőbb viszonyok között is kitűnő eredményekkel működtek és működnek. Itt az ideje, hogy a szabaduló

fegyenczeket hazánkban is beoszzuk ily egyletekbe és azok jótékonyágában őket anyagilag és szellemileg is részeltessük, mert a fogházakban nem csak megrögzött bűnösök, hanem a törvény bozótjába elesett szerencsétlenek is tartatnak, sőt vannak most is olyanok, kiket oda a társadalom zsarnoksága és önzése taszít és kiket koronként oda a szükség és alkalom terelt,

A kormány jelenleg már gondoskodik arról, hogy a fegyenczek a kellő munkával láttassanak el, munkabérük egy része félretétetvén, szabadulások idején egy rész abból adatik ki úti költségül, más rész hazájokba, az előjárósághoz utalványozva, ideiglenes fenntartásukra szolgáljon.

De utánoznunk kell a külföldet, hol az óvóegyletek a szabaduló fegyenczeket kebelökbe veszik, egyleti munkával látják el mindaddig, míg onnét magánmunkálatba vagy munkára ki nem léptek és midőn már így magokat elhelyezték, az egylet bizonyítványával ellátva nem közvetlenül mint szabadult fegyenczek, hanem mint egyleti pártfogoltak térnek vissza a társadalomba. A fegyházakban emlékül visszahagyott levelek sajnosán tanúsítják, hogy a szabaduló fegyenczek epedéssel tekintenek sokszor vissza azon napokra, melyeket a

börtönben eltöltőitek. Az ily levelek tanúsítják, mily elkeseredett küzdelemmel lép ki a fegyencz a társadalomba és mily bizalmatlanság között találja itt magát.

Indok ez arra, hogy filléreinket adjuk össze azon célra, hogy ily egyéneket a sors újra örvénybe ne taszítson.

Fry Erzsébet, kiről Riek Emil (über Strafanstalten) című munkájában, mely 1841-ben jelent meg, emlékezik meg, hangoztatta már egy félszázad előtt, hogy a gyengéd és érzelem telt nők ily egyletek alakításába fáradjanak, s ha eleinte az eredmény sikertelen lenne is, miután eredményt várni ez után is lehet, s minden eredményt fokozni kell, az eredmény elővarázsolása szívükön legyen, látogassák meg a női fegyházakat, támogassák azokat szellemileg és anyagilag, különösen figyelemmel legyenek az oktatás és betegápolások körül, hogy az egylet különösen ezen két esetben áldásos sikert arasson a fegyházi ügy elhanyagolt mezején. Ekként míg a törvény a büntetés körül szigorát gyakorolja, a női kéz a kegyelem művével foglalkozik és ennek érzetét csepegteti be a fegyencznő szívébe.

Majd meglátjuk, hogy a Fry Erzsébet által kibontott zászló alá hazánkban kik sorakoznak.

A börtön-könyvtákról!

A fegyenczeket nemcsak munkaadással, de tanítás és olvasás megengedésével is lehetvén szorgalomra és rendre szoktatni, különösen figyelembe veendő, hogy oly legyen ezeknek, a kik képesek magukat olvasmány nyal elfoglalni, alkalmas könyvek adassanak, az olvasni nem tudó fegyenczek számára pedig felolvasók alkalmaztassanak. Ily módon oly fegyenczeket, a kiknek talán az életben alkalmuk sem volt magukat művelni és kellő ismereteket szerezni, pótlólag a fegyházakban is lehet annyira oktatni, hogy az által, ha kiszabadulnak, maguknak a könnyebb megélhetésre tőkét szerezzenek.

A könyvek, a melyek tanultabb fegyenczek kezébe jönnek, szükséges, hogy vallásos, erkölcsös, történelmi, gazdasági és más reális irányban oktatók és soha sem tisztán mulattatásra szántak legyenek, hogy reájuk jótékonyan hassanak, pótolják a műveltebb világgal való érintkezésüket, emeljék bennük a becsület-

érzést; szórakozást, felvidulást, s az emberi nem iránti tisztább hajlamot nyújtsanak számukra.

Olvasási időre a vásár- és ünnepnapok, avagy a hétköznapiaknak azon részeit lehetne felhasználni, melyek közmunkát nem igényelnek, olykép, hogy a testi üdülésekre szánt órák se rövidíttessenek meg.

Olvasmányt nyújtani rendszerint csak elitélt, nem pedig vizsgálati foglyok részére lehet,*)

Hazánkban a hatvanas években, midőn

*) Spandauban (Németországban) az országos férfi-fegyházban 1868. évi június hó 28-án a börtönkönyvtárt megtekintvén, 1300 darab olvasmányt találtam, mely mintegy 2100 kötetet tett ki. Itt a felügyelőség állomásonként osztja ki a könyveket. Mintegy 21 állomásra lévén a fegyenczek beosztva, minden állomásra annyi könyv adatik ki, a hány fegyencz van azon állomáson s ha azon kiadott könyveket átolvasták, visszavitetnek s újabb művekkel cseréltetnek fel. Itt is rendszerint az állomási felügyelő veszi át a könyveket s ő osztja ki. A műveltebb fegyenczek feljogosítvák külön ívre kémi olvasmányt. Itt a börtönkönyvtár technikailag van beosztva. Az elbeszélő tartalmú könyvek külön szakban veresszínű hátkötést viselnek, a történelmiek zöld, a tanulságosak fehér, a protestáns imakönyvek kék, a rom. kath. imakönyvek sárga színű stb. kötést viselnek. Úgy hogy az itt alkalmazott segéd, ki egy jobb viseletű fegyencz, képes a könyveket színük után meghatározni.

a hármaskönyvű megyének ügyésze voltam, észre-
 vevén az akkor még lánczot csörtető rabos-
 kodóknak olvasásvágyát, 50 db. könyvadomá-
 nyommal alapítottam meg az első börtön-
 könyvtárt a központban.

Később külföldön a fegyházi reform terén
 szerzett tapasztalataim után az ily könyvtárakat,
 mint javító eszközöket üdvösnek ismervén fel,
 gyűjtést rendeztem, mely 2820 könyv bekül-
 dését eredményezte, melyhez én 944 kötettel
 járultam, részben saját műveim, részben könyv-
 tárámból.

Erről időközönként nyilvános számadást
 tévén, a végleges jelentést 1886. július 25-én
 27. 111./IV. sz. a. tettem meg, a nagymélt.
 magy. kir. igazságügyminiszteriumhoz.

A jelentés szerint nem csak az országos
 fegy- és javítóházakban, hanem a hatósági
 börtönökben is sikerült könyvtárt alakítanom.

Az 1874. évben pedig oda törekedtem,
 hogy a mint már külföldön régen be van
 hozva, szakirodalmat teremtsék e téren. így
 adtam ki saját költségemen a „Fegyházi
 lelkész erkölcsi beszédei és imái” című művees-
 két, melylyel az összes hazai fegyházakat és
 hatósági börtönöket elláttam.

A hatvanas években a megyék és városok
 törekvésemet tetszéssel fogadták s meleg

szavakban foglalt köszönő iratokkal halmoztak el; de legszebb emlékiratom az, melyet az agg tudós néhai Zsoldos Ignác septemvir s akadémiai tag írt hozzám, mely így hangzik: Az ön által a nemes kebel egész tisztaságával kezdeményezett s az ügyszeretet teljes buzgóságával folytatott börtönjavításhoz kívántatott könyvtár számára bátorkodom „Népszerű Erkölcstudomány”-omból huszonöt példányt ide mellékelve küldeni.

„Dat pira, dat poma, qui non habet alia dona” stb.

E téren az igazságügyminiszteriumot és a rabsegélyező egyletet, mely utánam példásan karolta fel az ügyet, támogatni a nagy közönség feladata! Nélkülözhető könyveinket küldjük a börtönkönyvtárak számára.*)

*) Hazánkban a büntető statisztika 1884. évi kimutatása szerint írni és olvasni tudó elítélt volt 8172, csak olvasni tudó 473, ezek közt művelt osztályú 228 volt. Olvasni nem tudott 10,343 egyén.